

EL PATRIMONI CAMPANER DE CATALUNYA

Per Ramon Gené Capdevila.¹

1. Introducció

Recentment, la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya ha tingut la responsabilitat i l'honor d'organitzar de l'1 al 5 de juliol, al Palau de la Generalitat de Catalunya el XIX Congrés Mundial de Carillonistes. Amb l'assistència de més de 175 persones provinents de 18 països diferents, ha estat un èxit aclaparador. Durant el post-congrés, del 6 al 8 de juliol a Tarragona, les terres de Lleida i Montserrat, carillonistes d'arreu del món van poder visitar diversos campanars catalans emblemàtics i gaudir de l'execució d'alguns dels nostres tocs manuals tradicionals.

Arrel del citat Congrés, el Sr. Per Rasmus Møller de la Nordisk Selskab for Campanologi og Klokkespil (NSCK), ens va sol·licitar un article per a la seva revista tècnica "*Acta Campanologica*" (publicada en anglès), que vàrem acceptar de grat, i en que analitzàvem breument els campanars, les campanes, els tocs de campana i els campaners a Catalunya, des d'una perspectiva històrica i cultural, i en que fèiem també una breu referència als carillons i al XIX Congrés Mundial de Carilló. Us el presentem ara, traduït i resumit, esperant que resulti del vostre interès.

2. Els campanars catalans

En el discurs inaugural del XIX Congrés Mundial de Carillonistes, el Sr. Jordi Cervelló, president de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, citant al cantautor Lluís Llach,² ens indicà que a Catalunya "*des de dalt d'un campanar, sempre es pot veure el campanar veí*". Si bé es tracta d'una exageració literària, és cert que els campanars i les esglésies on s'aixequen són una de les obres d'art més destacades dels nostres pobles i un símbol d'identitat, no solament del lloc, sinó sobretot de la gent, dels nostres avantpassats i de nosaltres, i dels valors culturals i religiosos que compartim.

Des de temps immemorials, Catalunya, que serà cristiana o no serà,³ ha estat beneïda amb un gran nombre d'edificis de culte de la Santa Església Catòlica (*catedrals, monestirs, esglésies, capelles i ermites*), aixecats pels nostres avantpassats. La major part d'aquests edificis tenen el seu corresponent campanar, l'element més destacat, el que crida més l'atenció, en la silueta retallada de qualsevol poble o ciutat. Pràcticament tots els pobles, per petits que siguin, en tenen un o més i n'estan ben cofois, el seu campanar és el més alt, el més antic, el que té més campanes i/o en el que han passat les més extraordinàries anècdotes.

¹ Advocat. Escriptor. Historiador aficionat. Campaner. Secretari de l'Associació de Campaners de Cervera i de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya.

² Lluís Llach (*Verges, 1948*). Cançó "*País petit*", del Disc "*Verges 50*", enregistrat el 1981.

³ Dr. Torras i Bages. Mas Gomà de Les Cabanyes (Alt Penedès), 12 de setembre de 1846 - Vic (Osona) 7 de febrer de 1916. Bisbe. Màxim representant en la seva època del nacionalisme català conservador i catòlic. Escrigué, entre altres, "*La Tradició Catalana*", obra cabdal del catalanisme moderat d'arrel cristiana. Se li atribueix el lema "*Catalunya serà cristiana o no serà*", encara que els estudiosos no coincideixen en si va expressar-se mai en aquests exactes termes.

El campanar és la seva joia més preuada, serveix de reclam turístic, s'il·lumina cada nit i sona, o hauria de sonar, sempre que la població celebra alguna efemèride. En la sèrie de documental de TV3, "*Catalunya des de l'aire*" es començava precisament l'aproximació aèria de cada poble amb el seu campanar. Fem-hi també nosaltres una ràpida ullada.

A vegades es disposava abans de les campanes que del campanar, i eren ubicades a la teulada de l'església o penjades d'algun arbre proper, cas, aquest últim, que possibilita les llegendes de campanars que creixien. Algunes torres que acompanyen les esglésies però van existir abans que les campanes, eren torres de defensa, on no hi va haver problemes per instal·lar-hi posteriorment les primeres campanes, de petites dimensions.

De torres de defensa n'hi ha hagut sempre i encara que sembla que a les esglésies no n'hi hauria hagut d'haver pas se n'hi van aixecar ben aviat amb la finalitat de protegir-les, doncs eren l'últim lloc de refugi de la població. En diverses esglésies de Síria hi ha encara testimonis de fortes torres de defensa, en pedra, del s. V, si bé a l'Alta Edat Mitjana europea aquestes torres eren majoritàriament de fusta, motiu pel que en tenim molt poques restes.

Hom pensa que les primeres torres construïdes amb l'exclusiva finalitat d'esdevenir campanars foren les que, amb planta circular i de maó vist, s'aixecaren exemptes el s. IX a Ravenna (*Itàlia*), al costat de les dues esglésies dedicades a Sant Apol·linar. Des d'aquest moment es va difondre aquest tipus de construcció en els edificis destinats al culte cristià. A casa nostra, la tradició arrenca a mitjans del s. X, amb els campanars preromànics que podem admirar encara a Sant Serni de Tavèrnoles, Sant Climent de Coll de Nargó, Sant Mateu de Bages, i Sant Andreu de Gurb, i els esplèndids campanars romànics de Taüll i Vall de Boí, a més de Barcelona, Vic, Ripoll, Girona i Cuixà, on es conserven també restes de campanars romànics d'aquesta primera època així com alguns documents que ho testimonien.⁴

Al s. XII es fongueren campanes de majors dimensions que obligaren a obrir grans finestral (p. ex. *Sant Pere de Vilamajor*) i durant els s. XIII a XV, i a partir del gòtic i les noves tècniques constructives sobretot, l'esperit de competència amb les ciutats properes o les diòcesis veïnes va impulsar que s'aixequessin campanars cada vegada més alts i s'hi ubiquessin campanes de més pes i més volum. Trobem però també una munió de campanars del tipus espadanya o de paret. Un campanar senzill, popularitzat a partir del s. XII a iniciativa de l'orde del Císter⁵ i després pels nous ordes mendicants (*franciscans, dominics...*), que propugnaven fer un esforç de senzillesa.

⁴ Els primers documents conservats, segons l'estat actual de la nostra recerca que ha comptat amb la col·laboració del campanòleg D. Vilarrubias, són testaments dels anys 1035-1060 on es determinen "*deixes a l'obra del cloquer*" de les catedrals de Barcelona i de Vic. Si bé l'any 1059 ja s'esmenta com a existent el campanar de Vic, se suposa que no devia estar ben acabat perquè hi ha una deixa el 1063 "*in ipsa opera de clocario sancti petri uncias v de auro*", 5 unces d'or per l'obra del campanar de Sant Pere de Vic. A Barcelona, el campanar del Palau Episcopal, no el de la Seu, ja s'estava construint el 1017, segons una deixa "*expensasti in ipsa opera de ipso palatio episcopale vel in ipso clochario*", que es troba als Libri Antiquitatum de l'arxiu de la Seu, copiats al s. XIII però completament fiables.

⁵ En un capítol del 1157 es demanava que no s'aixequessin campanars de torre en els seus monestirs, que el pes de les campanes no excedís de cinc-centes lliures a fi de poder-les voltar una sola persona i que no sonés més d'una campana a la vegada. Aquest campanar d'espadanya, amb campanes de poc pes i volum, fou també, -fent de la necessitat virtut-, l'opció escollida per als temples més senzills d'aquells temps i més d'una església parroquial.

1. Campanar de Tarragona.

No podem oblidar però que si un campanar és singular és sobretot per la seva alçada. Una alçada que ens obliga a mirar enlaire i a reflexionar en l'espiritualitat i en que hem de viure amb voluntat de superació per presentar-nos amb dignitat davant del Creador que ens espera a tots al Cel amb els braços oberts. L'alçada dels campanars de cada població és doncs un tema recurrent. D'acord amb els mesuraments del Sr. Delfí Dalmau,⁶ dels 1.500 campanars de torre analitzats, 342 (22'8%) fan 30 metres o més, d'aquests 237

s'aixequen entre 30m a 40m, 74 mesuren entre 40m i 50m, 19 fan entre 50m i 60m i només 12 superen els 60m. Són els de la Catedral de Barcelona (60'6m), de la Seu Vella de Lleida (60'6m), de Sant Pere de Reus (63m), de Santa Eulàlia d'Esparreguera (63m) de Sant Feliu de Girona (65m), de la Catedral de Girona (69'9m), de Sant Ot de Barcelona (73'7m) i de Sant Joan Baptista de Valls (74m), que històricament havia estat el campanar més alt de Catalunya, i que s'ha vist clarament superat, al s. XX, per les torres de la Basílica de la Sagrada Família de Barcelona que mesuren 100m les laterals i 112m les centrals, amb el projecte d'arribar fins als 172'5m.

En definitiva, tenim en les nostres esglésies, campanars de torre i campanars d'espadaña, campanars ben alts i alguns que amb prou feines sobresurten de l'església en les que el campanar i no mostren la seva figura, en tenim d'esvelts, de proporcionats, d'escanyolits, de robustos i de majestuosos. Tenim campanars romànics, gòtics, barrocs, amb una decoració no massa abundant però, neoclàssics, molt abundants a la nostra terra, renaixentistes, modernistes i de la segona meitat del s. XX, doncs després de la guerra civil que malauradament en va arruïnar una bona colla, els arquitectes n'han projectat de nous, amb esperit innovador i tècniques i materials dels nostres dies. Tenim campanars de planta rectangular, a vegades gairebé quadrada, sobretot romànics, que en temps del barroc acostumen a convertir-se en octagonals a mitja alçada i amb una motllura que separa els dos cossos, en tenim de planta octagonal des de la seva base, gòtics sobretot, en tenim alguns, pocs, de planta hexagonal, de planta circular o semicilíndrics. Tenim campanars al davant del temple, fent angle amb la façana principal, ja sigui a la seva dreta ja a l'esquerra, inclús a vegades en tots dos angles com a campanars bessons, tot i que de vegades un d'ells ha quedat a mig fer⁷ i tenim també campanars al darrere, flanquejant la capçalera, a sobre la

⁶ Dalmau, D. *El patrimoni arquitectònic català. Campanars parroquials de torre de Catalunya, amb informació de les esglésies corresponents.*

⁷ Hi ha algun cas en que el campanar es va aixecar abans que el temple però habitualment el campanar era l'última part de l'església que es construïa -i es diu que no hi ha església del tot acabada-, així doncs no es estrany que uns quants campanars hagin quedat inacabats atesos els esforços econòmics realitzats. També en trobem d'escapçats però per algun accident posterior.

nau, i inclús al extrems del transsepte, en posició endarrerida respecte del frontis, com succeeix als dos campanars de la catedral de Barcelona. Tenim molts campanars que acaben amb una teulada plana o amb un terrat, però també que acaben amb una cúpula —imitant a la de Brunelleschi de la catedral de Florència—, amb una agulla, amb alguna estàtua, amb penells o amb creus. En tenim alguns que resten senzillament inacabats i fins hi tot uns pocs que han quedat lleugerament inclinats —com la torre de Pisa—.

Tenim en definitiva molts campanars meravellosos que han aguantat tota mena d'adversitats, i en la majoria d'ells podem accedir fins a la cel·la pel seu interior, tot i que en una bona colla d'esglésies, gairebé sempre romàniques i de dimensions modestes, cal pujar-hi per damunt de la teulada amb l'ajuda d'una escala de mà. En els que tenen escala interior aquesta sol ser del tipus català sobre voltes, arrapada als murs deixant un ull central, de caragol o de fusta, sobretot al Pirineu, actualment no totes en bon estat, si bé en alguns, com Esparraguera, enlloc d'escala hi tenen una rampa. Val la pena enfilar-s'hi, doncs és des de les cel·les que podrem admirar des de dalt la nostra terra i des de més a prop les nostres campanes.

3. Les campanes a Catalunya

Perquè que seria d'un campanar sense campanes? Un cofre sense el seu tresor. Campanar i campanes formen una unitat que identifica a la societat, que li recorda el seu passat i li evoca el seu futur. Les campanes són essencialment un mitjà de comunicació, immediat i eficaç, que marca i estructura el temps, subratllant els moments de treball i de celebració així com els fets extraordinaris o tràgics. Les campanes són un nexa i un facilitador de la vida comunitària.⁸

Des de la perspectiva musicològica, la campana és un dels instruments sonors més antics, una manera molt encertada de produir sons potents i agradables.⁹ Amb el temps s'anaren perfeccionant, donant la forma característica de vas invertit, que sona quan és colpejat per una massa interna, el batall, o bé des de fora, amb un martell. El so de les campanes — cadascuna amb la seva nota— pot arribar a un màxim de sis quilòmetres, tot i que en la seva majoria només abasten amb regularitat entre dos i tres quilòmetres, una distància prou important per avisar i aplegar a tots els veïns, tant els del nucli com els que viuen en masies o treballen al defora (*pagesos, pastors*). Posar les campanes en un lloc elevat no fou per altra cosa que per difondre millor el so i per manifestar, també segurament, el predomini de l'Església i per tant de Déu, sobre les terres i els pobles.

Es fa difícil datar amb exactitud l'origen de les campanes, existeixen des que s'aprenqué la tècnica d'endurir l'argila amb l'ús del foc i la seva utilització es comuna en civilitzacions molt diferents i llunyanes en el temps, confirmant-se així el seu ús generalitzat al llarg de la història. A Europa, es van estendre, com és sabut, amb el cristianisme. Si bé els monestirs, des del s. VI ja n'havien fet ús no és fins al s. XII que s'estableix el prototipus de campanes tal i com es coneix actualment. Concretament, la tradició atribueix la introducció de les campanes a

⁸ En aquest sentit, resulten interessants diversos estudis que apunten que els límits geogràfics de les nostres parròquies es definiren d'acord a la distància a que es sentien les campanes. Així, hom formava part de la parròquia de la qual podia arribar a sentir les campanes des de llur domicili.

⁹ Al llarg del temps aquests sons s'havien produït amb instruments de vent (*corns, trompes*) i de percussió.

l'església occidental a Sant Paulí de Nola, que havia estat governador de la regió italiana de *Campania* abans de la seva conversió i on retornà per a retirar-se a fer una vida monàstica, d'aquí provindria el mot "*campana/es*", i "*nola/es*".¹⁰ Si tenim en compte que Sant Paulí de Nola fou ordenat sacerdot a Barcelona, cal concloure que a Catalunya tenim campanes des del primer moment en que aquestes foren utilitzades per l'Església.¹¹ Els campanars i les pròpies campanes, amb les seves inscripcions molt singulars però poc estudiades,¹² constitueixen la millor evidència de la seva existència, funció i rellevància social.¹³

Les campanes actualment més antigues a Catalunya, llevat d'algunes petites esquelles que es puguin conservar en pobles petits i sense perjudici de noves descobertes, són les de la Catedral Metropolitana i Primada de Santa Tecla de Tarragona: "*Fructuosa*", de l'any 1313, i "*Maria Assumpta*", de 1314. De les inscripcions que si conserven hom coneix, entre d'altres, els anys de fosa i que les encarregà el bisbe Guillem de Rocabertí -d'aquí que es coneguin conjuntament com a "*rocbertines*".¹⁴ Entre d'altres campanes destacables que superen els 500 anys podem citar el Seny Major de Cervera (1424) i la campana de les Hores de Montblanc (1510).

Afegirem que les campanes litúrgiques, abans de ser pujades al campanar i en el marc d'una celebració molt solemne que explicita la seva importància en la societat, eren beneïdes, amb padrins i tot, se'ls donava nom, majoritàriament en femení, i passaven a ser objectes sagrats, que no podien servir a finalitats profanes sense el consentiment de l'Església.¹⁵

Ara bé, les campanes han tingut, com tot, èpoques glòries i d'altres que no. A partir del s. XVI era reconegut que el cap d'artilleria d'un exèrcit podia requisar les campanes de les poblacions preses per la força per fondre-les per fer-ne canons, era anomenat el "*dret de campana*". Generalment però les poblacions les rescataven mitjançant el pagament en moneda. El s. XX va ser nefast pel patrimoni campaner català. Es calcula que durant la guerra civil espanyola es varen destruir el 80% de totes les campanes existents, moltes per fondre i fabricar artilleria, d'altres només per l'onada d'odi antireligiós. Posteriorment, a la dècada de

¹⁰ Des de l'edat mitjana, a Catalunya, les campanes s'han anomenat també esquella, cloca o clotxa (noms d'origen germànic), especialment les de dimensions més reduïdes, i seny (del llatí *signum*, senyal, signe) habitualment les de major pes i volum.

¹¹ Segons la tradició, Sant Paulí de Nola (s. IV), originari de la Gàl·lia, vivia a Barcelona amb la seva muller, Teràsia, fou ordenat sacerdot responant a un clamor popular de mans del Bisbe Lampius. Esdevingué bisbe de la ciutat de Nola, a la *Campània* italiana. Els campaners catalans el tenim com a patró juntament amb Santa Bàrbara, i la seva festivitat es celebra el 22 de juny.

¹² Són reveladores les inscripcions que duen gravades les campanes, algunes amb exorcismes i altres amb missatges sobre les seves funcions socials. La campana de Sant Jaume de la Prioral de Reus, per exemple, té inscrita la frase "*Festa praedico populus cloenda convoco caetum, lacrymorque functos grandinem pello, tonitru et minacen nuben territo*" (Anuncio la festa que han de celebrar els pobles, convoco els pobles, convoco a reunió i ploro els difunts. Allunyo la pedregada i esparvero el tro i el núvol amenaçador).

¹³ Tenim notícia de que els ciutadans col·laboraven en les noves campanes, no només econòmicament en funció de llurs possibilitats sinó també aportant en alguns casos diversos estris habituals de metall per fondre'ls, acollint a casa seva i alimentant als fonadors durant el procés, i treballant, plegats, amb la seva força, per col·locar-les al campanar.

¹⁴ La campana "*Fructuosa*" té dues inscripcions a la part superior de la campana, esteses al llarg de dues línies. A la primera posa "+: AN: Mº: CCC: XIII Q: D: ROCBTIO: G: PSUL: VIGIS: ALM: TECL: FACTA: FVIT: CAPEN: SB: EIVS: HONORE:". La inscripció és de difícil interpretació, si bé es pot deduir que fou feta el fer pel prelat Rocabertí. La segona inscripció: "+ MENTEM: SACTAM: SPOTANEAM: HONOREM: DEO: ET: PRIE: LIBERACIONEM" que s'hauria d'escriure en llatí com "*mentem sanctam spontaneam honorem deo et patriae liberationem*" significaria "*sono de manera piadosa i voluntària en honor de Déu i per alliberar la pàtria*", inscripció bastant usual al ss XIV i inicis del s. XV.

Al seu torn, la campana "*Maria Assumpta*", presenta a més de diversos escuts alternats -*les armes de la Catedral i les de l'arquebisbe Rocabertí*- les inscripcions "+ ANY Mº CCºC XIIIº IN MENSE MADII DNS G ARCHIEPS TERRACON ME FECIT FIERI", que significa que "*l'any 1314 en el mes de maig el senyor Guillem, arquebisbe de Tarragona em va manar fer*"; i "VICIT LEO D'TRIBV IVDA RADIX DAVID ALLELVIA XPS VINCIT XPS REGNAT", que es tradueix com "*Venç el lleó de la tribu Judà, de l'arrel de David al·leluia. Crist venç, Crist regna*".

¹⁵ Del seu paper com a objecte sagrat hi ha una menció al llibre de l'Èxode a la Bíblia. En els s. XVIII i XIX, en algunes parròquies, hi ha inscrites campanes enmig de les criatures dins dels llibres sacramentals de baptismes.

1970 i 1980, es van mecanitzar i electrificar la immensa majoria de campanes, fet que va provocar la pèrdua de la figura del campaner i dels tocs característics així com la progressiva degradació dels campanars.¹⁶

La Direcció General de Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya, els diferents bisbats, la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya i altres colles locals i aficionats han anat realitzant alguns inventaris de campanars i campanes (*Pallars Sobirà, les Garrigues, Valls d'Àneu, comarques tarragonines, Diòcesis de Girona*) tot i que, certament, encara hi ha molta feina a fer en aquest aspecte. Aquests inventaris posen de manifest l'oblit en que cauen molts campanars des de que els tocs estan automatitzats i són importants per conèixer les campanes i els campanars existents i poder aplicar les mesures de protecció i conservació més adequades. Si bé l'important, al nostre entendre, no és sols conservar les campanes com a peces de museu –*que ho són sobradament*-, sinó que sonin.

4. Els tocs de campanes a Catalunya

Els tocs de campanes són també, en consonància amb el que hem exposat, un patrimoni etnològic molt antic, present a tots els municipis de Catalunya. No en va, les campanes eren fins no fa pas massa anys un dels principals mitjans de comunicació. Encara que certament, en l'actualitat, la importància funcional d'aquests tocs podria posar-se en entredit, donat que ja vivim en una societat tecnològica en que s'utilitzen altres mitjans alternatius per a conèixer l'hora i els esdeveniments ocorreguts –*sense perjudici que hom pugui assabentar-se'n també per les batallades de les campanes, com en els altres temps*-, no és menys cert que la importància identitària i cultural, precisament per aquest fet, recobra el seu màxim sentit. Al respecte, s'expressa el Sr. Xavier Orriols,¹⁷ en els següents termes: “*el canvi de capteniment que, en transcórrer el s. XX es va produir en la consideració del patrimoni; així, molts elements i matèries que s'apreciaven solament per la seva utilitat funcional adquirien el valor afegit del bé patrimonial, és a dir, la categoria de ser conservats i transmesos per implícites virtuts no prou considerades fins llavors*”.

Cal tenir en compte que els tocs de campana van lligats a una comunitat de persones concretes que les demanda, les escolta i les interpreta. Quan toca, toca per tots, marquen el cicle de la comunitat i dels individus, alerten dels perills i protegeixen contra les forces del mal. Tenien el seu punt de democràcia i participació ciutadana. Fins i tot antigament havia estat costum que tothom pogués tocar les campanes al seu gust, posant-se d'acord amb el campaner. Així, ateses les necessitats pròpies de cada comunitat els tocs han evolucionat diferent, i sense perjudici d'un corpus comú han existit doncs una gran diversitat de tocs locals molt diferenciats. Igualment, el fet de disposar de més o menys campanes i/o que aquestes fossin més o menys grans, provoca que, encara quan els tocs siguin nominalment els

¹⁶ En la comunicació i debat sobre l'ús de les campanes al II Congrés de cultura popular i tradicional de Catalunya (1995-1996), ja es constataren aquests efectes i la necessitat de vetllar per garantir la conservació i manteniment dels conjunts manuals.

¹⁷ X. Orriols. Músic, constructor d'instruments, investigador i divulgador de la música, la cultura popular i el patrimoni etnològic, professor de l'Aula de Música Tradicional i Popular de la Generalitat i membre, durant quinze anys, del Consell de la Cultura Popular de Catalunya. A VV.AA “*Entre el Seny i la rauxa. Campanars i campanes al Pallars Sobirà*”, Ed. Fonoll, Juneda 2014. Pàg. 40.

mateixos, presentin una gran varietat en la seva forma d'execució.¹⁸ En definitiva, cada poble i ciutat mantenia els seus tocs característics, que eren establerts i transmesos per les successives generacions de campaners, via oral i/o a través de les consuetes, relacions escrites que recullen la tipologia de tocs.¹⁹

En les últimes dècades, la tipologia de tocs de campanes s'ha anat reduint arreu fruit de diversos factors com són la destrucció de campanes en els períodes de guerres, la mecanització/electrificació quasi total dels tocs de campanes *-moltes vegades amb solucions estandarditzades o poc respectuoses amb les singularitats pròpies del municipi i el campanar objecte de restauració i/o mecanització-*, el progressiu abandonament dels nuclis rurals *-que presentaven alguns tocs específics si més no curiosos-* la patent secularització de la societat catalana, la davallada de la seva utilitat funcional i la falta de relleu generacional.²⁰ Així, en bona part del territori els tocs s'han reduït als senyals horaris i les hores canòniques en els monestirs, els tocs de festa, de missa, i de difunts; i encara aquests es desenvolupen, majoritàriament, per mitjans mecànics o, preferentment, electrònics. Sense perjudici de l'anterior, hom troba però encara, en una destacable munió de pobles, altres tocs rellevants tradicionals de la zona i, en els últims anys diversos campaners i associacions, s'han afegit a recuperar els tocs festius manuals en diades assenyalades com la festa major, el corpus o altres celebracions extraordinàries. Alegrem-nos-en!

2. Toc de campanes a Cervera.

Menció a part mereixen, per la seva rellevància, dos enclavaments concrets, la Catedral de Tarragona i la Parròquia de Santa Maria de Cervera, que compten no només amb uns campaners i uns senys d'excepció sinó que s'hi conserva també una nombrosa quantitat de tocs, executats manualment, que no han perdut mai la seva tradició ni vigència i en els que el relleu generacional sembla garantit. En el

cas de Cervera cal destacar que és l'única gran torre on es conserven les campanes als

¹⁸ En els tocs de difunts, per exemple, hom pot observar des de l'existència d'un sol toc o tocs diversos amb poques variacions [un adagi recollit per Joan Amades indicava que "a Llofriu, quan mor un ric toquen dues campanes, i quan mor un pobre les toquen totes" (només n'hi havia dues)] fins a cinc tocs diferents o més en funció de la categoria social (si era capellà, regidor, membre de la Junta d'obres...) i/o capacitat econòmica del difunt i, en conseqüència, el nombre de capellans que tindria a l'enterrament. Menció a banda mereixen els tocs per la mort d'infants sense batejar o sense haver realitzat la primera comunió (toc d'aubats) i els senyals, usualment al final dels tocs anteriors, per indicar el gènere i, en alguns municipis, inclús, el barri o la zona en que residia el finat.

¹⁹ Si bé les consuetes escrites existeixen des de ben antic en algunes parròquies i catedrals, la major part de les íntegrament conservades són de finals del s. XIX i/o principis del s. XX. Cal tenir en compte que a mesura que la societat va evolucionant, i es disposa de més o menys senys, els tocs de campanes també es van adaptant. Especial rellevància mereix la consuetud del campanar de Cervera de l'any 1807, conservada i transcrita íntegrament, que detalla de forma exhaustiva els tocs de campanes i la forma d'executar-los. Hi ha altres consuetes més antigues, si bé conservades parcialment o que indiquen només els dies de toc sense especificar el tipus o la forma d'executar-lo (per exemple una consuetud d'Igualada del s. XV).

²⁰ No obstant l'anterior, en els últims anys s'observa una revifalla de l'interès de la societat per les campanes i per la recuperació dels tocs –al respecte, cal tenir present, per exemple, la tasca de suport i difusió de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, les escoles de campaners de Cervera i les Borges Blanques i la situació dels campaners de Reus, que no són altres que els grups d'escoltisme de la ciutat, i per tant, gent força jove-

finestrals -i no a l'interior del campanar a l'estil alemany-, i que s'executa el toc tradicional a la Corona Aragonesa, caracteritzat perquè les campanes grans no voltegen sinó que s'aconsegueix sostenir-les a l'inrevés, amb la boca mirant enlaire, el que s'anomena "*alabant a Déu*" o a "*a seny del Senyor*".²¹

Enumerem a continuació, per acabar aquest capítol, i sense ànim de completesa, els tocs de campanes més rellevants que es conserven o mereixen ser mencionats per la seva singularitat. Els diferenciarem, didàcticament, entre tocs religiosos i tocs civils, si bé no hi ha dubte que inicialment les campanes eren un element eminentment religiós, que per constituir el mitjà de comunicació més idoni, va anar incorporant progressivament funcions profanes però necessàries per a la comunitat, especialment en situacions extremes o d'alarma.

En primer lloc, per la seva àmplia difusió arreu del territori i la seva diversitat, hem d'esmentar el toc de festa. D'acord a la preeminència del fet religiós que expressàvem, ens centrarem en les festivitats religioses, no obstant, indicar que aquest tipus de toc s'ha estès també, evidentment, a les festes civils que no tenen un origen religiós. S'observen tocs diferenciats en funció de la importància de la festa de conformitat al calendari litúrgic, així, en general, es presenten els tocs més solemnes en les Festes de Nadal, de Pasqua de Resurrecció, de Corpus, de la Immaculada Concepció i de les Festes Majors del poble o ciutat i s'executen altres tocs de festa rellevants en les festes de l'Epifania, de la Circumcisió, de la Candelera, de Diumenge de Rams, de Dijous Sant –en *ocasions amb un toc especial al posar Nostre Amo al monument*-, de la Santíssima Trinitat, de l'Ascensió, de la Pentecosta, de la Nativitat de Nostra Senyora, de l'Anunciació, de l'Assumpció, de Sant Joan Baptista, de Tots Sants i de les festes dels patrons de la comunitat de preveres, de les festes dels barris, de les festes dels copatrons del poble o ciutat i de les festes dels sants votats, sempre que no siguin festa major del poble. També es toca en els actes concrets relacionats amb les esmentades festes com el toc de vigília, el de vespres, el d'ofici (*missa solemne*) i el de processó solemne i els de tríduum o novena els dies previs, entre d'altres. Menció especial mereix el tridu pasqual, en que després del silenci de les campanes, el Divendres Sant -*en que es convocava als*

²¹ El canvi cap a voltejar es produí per influència castellana a partir del s. XVI-XVII i més recentment, amb la electrificació de les campanes a partir de mitjans del s. XX. Al respecte, compartim plenament el que ens indica el Dr. Llop i Bayo: "és sabut que en poques comarques catalanes les campanes volten completament però per tot arreu es branden i es duen "a seure" (es duien, millor dit!), deixant-les parades verticalment, amb la copa invertida, cap al cel. (...) L'oscil·lació lenta i coordinada dels senys o campanes majors, mentre que les menors branden molt més ràpidament, és (o era, millor dit) la característica, l'aportació catalana a la cultura mundial de les campanes. Aquest moviment es completava acústicament amb la ubicació de les campanes a les finestres dels campanars, produint així diverses sonoritats en el moment de rodar en un sentit o en altre. La saviesa dels campaners consistia en la combinació d'aquests canvis, per produir tocs contínuament diferents, que reflectiren la presència humana i l'expressivitat darrere la tècnica dels tocs. A partir dels anys cinquanta comença l'electrificació de les campanes catalanes. Fins i tot abans: la Catedral de Barcelona motoritza les campanes amb l'Exposició Universal del 1929, amb uns mecanismes que introdueixen una modalitat estrangera: les campanes volten completament, per la qual cosa cal modificar els jous de fusta històrics, amb contrapesos de pedra. Ara són jous de ferro, que modifiquen el timbre i que canvien la manera de tocar, molt més ràpida i amb un ritme diferent, ternari, mentre que la forma tradicional és binària. Passats els setanta, però, arriba la més greu agressió que puguen patir unes campanes i els seus tocs tradicionals: la desqualificació de tot el sistema acústic i comunicatiu. Amb l'excusa que les campanes estan desafinades i que l'estil de tocar és salvatge i perillós, es modifica totalment la concepció del conjunt. Ara cal fer campanes afinades i cal sonar-les "a l'alemanya". La proposta suposa un canvi total de les tradicions. Per què sonin sempre igual cal disposar-les a l'interior de la sala de campanes. Els repics, que potser no eren característics de les catedrals però si ho eren i tant, de parròquies urbanes i rurals, desapareixen. Les campanes només oscil·len, molt ràpidament (on abans picaven dos cops, ara sonen quatre), i el missatge és difícil de reconèixer, ja que és tot temps el mateix toc. Oscil·len per al toc de diari, oscil·len per a l'Angelus, oscil·len per a les festes i oscil·len per als morts... I, potser un detall menor, però que afecta a la iconografia popular: les campanes, ara, estan "amagades", no s'hi veuen. Les instal·lacions, ubicades a l'interior dels campanars, no tenen antecedents històrics catalans. I si els tenen, són tan antics, que tiren per terra una evolució dels gustos musicals i estètics al llarg dels segles."

*feligresos amb matraques de fusta*²²- tenia lloc el cant alegre de totes les campanes per Pasqua de Resurrecció.

Altres tocs religiosos són el toc d'oració (*diumenges i dies regulars*),²³ entrada del cor i missa major, d'exposició del Santíssim (*40 hores*), de combregà o extremunció, diferenciant capellà i categories, Àngelus (*a les 12h*), de rosari, dels primers divendres, del Sagrat Cor, del mes de Maria, així com tocs especials (*nomenament d'un nou Papa, o un nou bisbe o arquebisbe – pontifical-, de beatificació o canonització*). Menció especial requereixen els ritus de pas solemnitzats per l'Església: bateig, comunió, matrimoni i defunció.

Entre els tocs civils, cal esmentar en primer lloc els tocs horaris, que es configuraren com un servei públic –recordem que molts dels primers rellotges mecànics s'instal·len precisament a petició del veïnatge, a fi que poguessin conèixer les hores amb major fiabilitat que quan es tocaven manualment- i constitueixen una veritable manifestació de la forma de vida dels nostres avantpassats, una tradició que, per la seva singularitat, s'ha mantingut fins a la data d'avui, amb més o menys dificultats, i que mereix ésser preservada. En aquest sentit, cal tenir en compte també que la manera particular d'anomenar les hores en català (*un/dos/tres quarts de...X*) obeeix precisament a la forma de tocar les hores i els quarts a Catalunya.

Altres tocs civils destacables són els de consell municipal, el de foc, el del lladre, quan es tancava les muralles s'hi hi havia toc de queda, el de sometent, el d'invasió o setge, el de vediau, a la Vall d'Aran, que cridava els ciutadans a arreglar els camins a jova, el de cordó, en zones marítimes, per anunciar el risc de naufragi, el dels perduts que es tocava al fer-se de nit, durant un quart o mitja hora, per guiar els que tornaven al poble, així com també altres tocs especials que anunciaven esdeveniments singulars o extraordinaris (*victòries militars, coronació d'un nou Rei, tocs de final d'any o de final de segle...*). Més recentment, i de conformitat amb l'evolució de la societat, hom troba també en les poblacions en que es manté viva la tradició campanera, tocs d'homenatge o reconeixement a persones o entitats esportives, culturals i socials i tocs reivindicatius (*per la pau al món, pel drama dels refugiats...*).

A mig camí entre el toc profà i religiós cal esmentar el toc del temps o de tempesta, que s'executava especialment per preservar les collites quan es preveia pedregada.²⁴ atenent a la

²² De matraques de fusta als campanars se'n conserven certament molts pocs exemplars i encara en males condicions. En podem trobar una de recent en ús, reproducció de l'anterior, al campanar de Cervera.

²³ Al respecte, cal esmentar les diverses Butlles Papals expedides durant el s. XIII, pels Sants Pares Honori III, Gregori IX, Innocenci IV, Alexandre IV, Nicolau IV i Bonifaci VIII, a fi de concedir que en temps d'entredit (*censura canònica*), es pogués celebrar la litúrgia a diversos territoris catalans, els Bisbats de Barcelona i Tortosa, els convents de Sant Cugat i de Sant Antoni de Barcelona, l'església de Solsona, del bisbat d'Urgell de l'època, i el convent de Sant Benet de Bages del Bisbat de Girona, sense el toc de campanes. Resulta particular la de 28/03/1297 de Bonifaci VIII, en que atorga la facultat de manar celebrar oficis en qualsevol lloc d'entredit, amb les esmentades condicions, al rei Jaume II [Butlles publicada per FUNDACIÓ NOGUERA "*Butllari de Catalunya: Documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*" Volum 1 Edició a cura de TILMANN SCHMIDT i ROSER SABANÉS. Barcelona, 2016]. A *sensu contrario*, cal deduir que ja era pràctica ordinàriament consolidada tocar les campanes per convocar a les funcions litúrgiques habituals. En un altre nivell, ja intern de Catalunya i en sentit positiu, cal tenir en compte les butlles expedides a partir del s. XIV pels diferents bisbes de les diòcesis catalanes impulsant els tocs de campanes i concedint indulgències per a qui les escoltava amb les degudes disposicions. En aquest sentit, podem citar la Butlla de Roderic, arquebisbe de Tarragona, en la que concedeix indulgències als veïns de Cervera que al primer toc de campanes preguin agenollats. La citada butlla, sobre pergamí i amb el corresponent segell, fou emesa a Tarragona el 7 de març de 1305 i actualment es conserva a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (*codi de referència ACSG220-30-T1-3965*) podent ésser consultada també per Internet, gràcies al procés de digitalització per gigafoto.

²⁴ Aquest toc s'executa encara almenys un cop l'any a Cervera, el dia 4 de desembre, festivitat de Santa Bàrbara, copatrona dels campaners i advocada contra els llamps i les tempestes.

suposada capacitat de les campanes de trencar les tempestes, amb el seu so potent i invocant la clemència divina i que prové de molt antic. Comptem doncs, sense dubte, amb un magnífic repertori de tocs per a qualsevol ocasió.

5. Els campaners i la Confraria

Tenim campanars, tenim campanes i tenim els tocs, però que seria de tot això sense la gent? Sense els campaners? Tocar les campanes era inicialment una de les tasques dels qui havien rebut l'ordre de l'Ostiat, primera de les ordres menors. En els pontificals s'esmenten com a deures dels ostiaris: *percutere cymbalum et campanam, aperire ecclesiam et sacrarium, et librum ei aperire qui praedicat*, es a dir, tocar les campanes, obrir i tancar les portes de l'església, admetent als dignes al temple i expulsar-ne els indignes, i obrir el llibre al predicador, a més de conservar diligentment les coses sagrades.

Ben aviat aquestes tasques es van encomanar als laics (*sagristans, campaners, enterramorts*), convertint-ho així en un ofici, generalment de tradició familiar, i de caràcter gremial a partir del s. XVI. Si bé inicialment en català, la paraula campaner s'emprava per referir-se tant a qui fonia campanes com a qui les tocava, després es van especialitzar els termes, fonedor qui les fabricava, usualment al mateix poble i per encàrrec, campaner qui les tocava i tocacampanes qui només tocava les hores.

Tots els campanars disposaven doncs de les seves campanes i els seus campaners, però aquests es trobaven dispersos per tota la geografia catalana, si bé naturalment es podien conèixer i inclús col·laborar esporàdicament a títol individual. A partir de 1988, volgué la providència que fossin convocats a les successives Trobades de Campaners a Os de Balaguer pel rector d'aquesta localitat, Mn. Vicenç Alfons i els seus col·laboradors, i anessin agafant consciència col·lectiva, compartint projectes i anhels, entrebancs i esperances. Uns anys després, el 1993, es decidiren a fundar la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya.²⁵

3. Acta fundacional de la Confraria.

²⁵ D'acord amb les seves finalitats estatutàries, la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya pretén aglutinar tots els campaners/es i carillonistes que es troben dispersos per la geografia catalana, amb l'objectiu de promocionar, fomentar, divulgar, donar prestigi, protegir, defensar i recuperar les antigues i arrelades tradicions culturals i religioses de les campanes, dels campanars, dels campaners, dels carillons, dels carillonistes, així com dels fonedors i instal·ladors de campanes tradicionals, arreu de Catalunya i el món, i particularment aquells usos, costums i tocs que per la seva idiosincràsia formen a Catalunya una identitat plena i diferenciadora. Igualment, vol fomentar l'amistat entre els confreres, facilitar la col·laboració mútua entre les colles de campaners i generar una consciència col·lectiva. Durant força temps la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya fou presidida pel mateix Mn. Vicenç Alfons, que al finalitzar el seu mandat fou nomenat president d'honor, i exercia de secretari el Pare Valentí Tena, del monestir de Montserrat, gran especialista i enamorat també de Déu, de les campanes i de Catalunya, que encara avui continua vinculat a l'activitat de l'associació. Entre les activitats que es duen a terme cal destacar les tradicionals Trobades de Campaners a Os de Balaguer i la publicació de la revista "El Batal", veritable referència de l'àmbit. Actualment

No voldríem acabar aquest apartat sense fer un sentit reconeixement a tots els campaners, als que encara hi són i als que ens han deixat, recordant la importància de tocar les campanes amb ànima, posant-hi no sols la força dels braços sinó especialment el cor, els sentiments, cosa que captivà especialment a l'insigne Joan Maragall²⁶ i continua enamorant a tothom qui escolta amb atenció els nostres tocs manuals de campanes.

6. El carilló del Palau de la Generalitat

Al sud d'Europa, la tradició del carilló com a instrument musical no va arrelar de la mateixa manera que ho va fer als països del nord, però Catalunya va saber apreciar el seu so i Barcelona ha aconseguit mantenir el seu ús habitual fins al dia d'avui. Com apuntàvem a l'inici, el Palau de la Generalitat de Catalunya ostenta el privilegi d'albergar des de l'any 1927 l'únic carilló que funciona amb regularitat a tot l'Estat Espanyol. D'altra banda, tenim també un carilló mòbil privat català-flamenc.

L'actual carilló del Palau, construït per la casa Petit & Fritsen, d'Aarle-Rixtel (*Països Baixos*), va ser inaugurat el 21 de desembre de 1976, pocs mesos abans del restabliment de la Generalitat de Catalunya, sota l'impuls de la carillonista Maria Dolors Coll. Fou restaurat el 1991 per Petit & Fritsen i el 2015 per Eijsbouts, i està format per 49 campanes de bronze amb un pes total de 4.898 quilos. La campana que el corona rep el nom de Catalunya i les que la segueixen en pes, el de les principals capitals catalanes. Abasta una extensió tonal de quatre octaves cromàtiques, fet que li dóna la categoria de carilló de concert i li permet oferir un repertori molt ampli.

L'actual carilló però no va ser el primer que va existir a casa nostra. Abans d'aquest n'hi va haver un altre, de tan sols 13 campanes, que abastava una octava cromàtica, inaugurat l'any 1927 en motiu de l'Exposició Universal, i que actualment hom pot trobar al Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya a Terrassa.

La Generalitat de Catalunya ofereix la possibilitat de gaudir del so del seu carilló a través de la programació estable d'audicions i concerts. Les audicions, que es poden escoltar arreu del Barri Gòtic, acostumen a tenir lloc cada dia feiner a les 12:00h i a les 18:00h, i alguns dissabtes a les 12:00h. La temporada de concerts, amb un ampli repertori tant de l'estil clàssic com popular, ofereix durant tot l'any, excepte a l'agost, cada primer diumenge de mes a les 12:00h, l'oportunitat de gaudir gratuïtament del carilló des de l'interior del Palau (*Pati dels*

existeixen també diverses associacions de campaners i d'amics dels campaners i les campanes d'àmbit local, comarcal o diocesà, tals com "Tocs i Campanes" associació del Bisbat de Sant Feliu de Llobregat, els Campaners de la Catedral de Tarragona, els Amics del Campanar d'Esparraguera, l'Agrupació Cultural Campaners de Cervera, els Campaners de les Borges Blanques...

²⁶ Joan Maragall i Gorina (1860-1911), insigne poeta català, escriví un brillant article, entre els molts que porten la seva firma, tractant precisament d'un campanar d'un poble d'interior. L'article que duu per títol simplement "Campanes" fou escrit a l'Agost / Setembre de l'any 1911, i suposem que fou publicat originalment en algun diari (*potser la Veu de Catalunya?*). L'hem localitzat dins de l'apartat "Articles lírics i commemoratius" de les Obres Completes publicades per Ed. Selecta. Maragall deixa anar idees tan importants, tan emotives i tan curioses com les que reproduïm a continuació, conscients de que potser caldria transcriure l'article complet: "Es podria dir que no he sabut bé el que era la mitjanit fins que he sentit caure les dotze campanades sobre aquest poble profundament adormit. El campaner ve a ser aquí l'àrbitre de les alegries i les tristeses (...) El campaner és el verb de tot això: és l'artista, el poeta, el portaveu, el músic de la vida popular, i les campanes el seu instrument. Es nota que les toca amb passió; els hi dona la seva ànima... És un bon govern aquest de les campanes; és el millor (...) Aquest sí que és el govern del poble pel poble; perquè el campaner és el poble; i el poble que li mana tocar és el mateix que obeeix al toc (...) Bon govern aquest del campanar, ideal, però amb una condició essencial: que hi hagi un campaner; vull dir un home que toqui les campanes amb l'ànima, perquè tocades sense ànima, les campanes no fan sinó un soroll molest, i més val no tocar-les. Si un dia s'acabés per sempre i les campanes al final fossin tretes, em temo que el campanar, pel sol fet de ser una torre elevada, s'utilitzaria ràpidament com a atalaia de la guàrdia civil, que és la que (...) acaba per dominar els pobles que no tenen campanes".

Tarongers o Galeria Gòtica), des d'on el públic pot seguir el concert, d'una durada aproximada d'una hora, i veure a la vegada com s'està tocant el carilló a través d'un circuit tancat de televisió. Al mes de setembre, es fa coincidir el concert d'inici de temporada amb les Festes de la Mercè (*Festa Major de Barcelona*) i el dia de Sant Esteve s'ofereix un concert addicional extraordinari. La temporada de concerts tanca el seu programa el mes de juliol amb el Festival Internacional de Carilló de Barcelona, que ha arribat enguany, coincidint amb el Congrés Mundial de Carilló, a la seva vint-i-quatrena edició.

7. El XIX Congrés Mundial de Carillonistes

El XIX Congrés Mundial de Carillonistes, organitzat per la *World Carillon Federation* i la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya es va celebrar amb un èxit aclaparador. S'inaugurà oficialment dissabte 1 de juliol a les 18.00h al Saló Sant Jordi del Palau de la Generalitat de Catalunya, amb la intervenció del President de la Generalitat de Catalunya, Molt Hble. Sr. Carles Puigdemont, que donà la benvinguda als assistents expressant el convenciment de que el Congrés era una *“plataforma excel·lent per gaudir del so incomparable del carilló i per aprofundir en la música i la cultura que envolta aquest instrument, en un entorn històric i institucional com és el Palau de la Generalitat. Però sobretot també per conèixer Catalunya en tota la seva dimensió”*; el President de la Federació Mundial de Carilló, Mr. Wylie Crawford, el President de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, Sr. Jordi Cervelló, i la carillonista del Palau de la Generalitat i Directora del Congrés, Sra. Anna Maria Reverté.

Prèviament, l'Excm. i Rvm. Cardenal arquebisbe metropolità de Barcelona, Mons. Joan Josep Omella, acabat d'arribar de Roma, havia donat la benvinguda als congressistes al Palau Episcopal juntament amb els bisbes auxiliars Mons. Sebastià Taltavull i Mons. Sergi Gordó, en la qual va mostrar la seva satisfacció per la celebració d'aquest Congrés que *“contribueix a la divulgació d'aquesta tradició musical, sobretot la del so de les campanes, estretament lligada a la cultura eclesial”*. La organització va aprofitar l'avinentsa per felicitar a l'Arquebisbe pel seu recent nomenament com a Cardenal de l'Església Catòlica. Seguidament tingué lloc el primer concert, que es va poder escoltar des del Pati dels Tarongers del mateix Palau de la Generalitat.

No obstant, el Congrés ja havia estat presentat prèviament en roda de premsa el 8 de juny al mateix Palau de la Generalitat amb l'assistència de l'Hble. Consellera de la Presidència, Sra. Neus Munté, que ja va vaticinar que el Congrés fora *“un èxit abans de començar”*, atès el *“rècord de participació al congrés i també de persones apuntades al post-congrés que visitaran diverses poblacions”*, qui subscriu, en qualitat de secretari de la Confraria va contextualitzar la importància d'un Congrés d'aquestes característiques que no s'havia realitzat mai fins a la data al sud d'Europa, bo i destacant l'evident funció protocol·lària del Carilló del Palau de la Generalitat i la importància dels campaners i les campanes d'arreu de Catalunya i va expressar un profund agraïment a tots els patrocinadors i col·laboradors que l'han fet possible, especialment la Generalitat de Catalunya i l'Arquebisbat de Barcelona; i finalment la Sra. Anna Maria Reverté va exposar breument els orígens del carilló i va detallar

el programa del Congrés, posant especial èmfasi en aquelles activitats obertes a tota la ciutadania.

En efecte, si bé el Congrés Mundial de Carilló es principalment un espai de debat i de reflexió sobre la realitat cultural i artística d'aquest instrument, fent èmfasi en la seva evolució tècnica i com aquesta pot ajudar a oferir no només noves vies de modernització artística, sinó també una nova manera de potenciar el seu reconeixement social i cultural, es van organitzar també, més enllà de les sessions de treball, un conjunt de concerts de carilló -amb aquest com a solista o acompanyat d'altres instruments, i inclús interpretant repertori musical de nova creació-. Entre aquests cal destacar els concerts al Palau de la Generalitat, els mini concerts al Parc de la Ciutadella, un gran concert, amb la Banda Municipal de Barcelona, a l'Auditori de Barcelona, un concert excepcional, intitulat "*Cant a la llum*", amb l'Orquestra Simfònica Julià Carbonell de les terres de Lleida i la Soprano Marta Mathéu, a la Sagrada Família, que tingué lloc el dimarts 4 de juliol a partir de les 20.00 i en el curs del qual s'estrenà l'obra *Caelesti Lumine*, obra per a carilló i orquestra composta especialment per a l'ocasió pel Sr. Martí Carreras i inspirada en l'obra d'Antoni Gaudí; i el concert de cloenda davant Catedral de Barcelona, que inclogué també una mostra de la cultura popular catalana (*bastoners, castellers, geganters i sardanistes*).

4. Concert a la Sagrada Família.

Durant el post-congrés, els participants van visitar entre d'altres la Catedral de Tarragona, on hi va haver també un concert, els campanars de Cervera i de les Borges Blanques, el Monestir de les Avellanès, on va tenir lloc un altre concert extraordinari i el Monestir de Montserrat, on els congressistes foren rebuts pel Pare Abat i es conclougué el Congrés amb la interpretació, en carilló evidentment, del conegut *Violai*.

8. Actualitat

Com hem vist, els campanars amb les seves campanes i els seus tocs formen un patrimoni material i immaterial molt ric. Els tocs de campana van lligats a un espai, a unes persones i a un coneixement molt antic. Fonadors que les creen, sacerdots que les beneeixen, campaners que els donen veu i una comunitat que les escolta i interpreta. Les campanes i els seus tocs són part d'un patrimoni cultural i sonor present a tots els municipis de Catalunya. La seva càrrega simbòlica és present al llenguatge, al refranyer,²⁷ al llegendari, a l'imaginari popular i a la literatura catalana.²⁸ Un patrimoni molt important però fins ara poc valorat, a voltes ignorat, i inclús perseguit. Si bé en els últims anys han anat creixent també les trobades, concerts, cursos, festivals i accions anuals o puntuals per posar en valor les campanes i la tasca dels campaners.²⁹

En una societat estressada, en que tothom ja porta rellotge de polsera i consulta les novetats per whatsapp, és evident la reducció de la funcionalitat pràctica de les campanes, però precisament, per això cal vetllar pel bon estat i correcte manteniment de les campanes i dels campanars i per la promoció i protecció de les activitats, coneixements i tècniques del món campaner. Que les campanes segueixin tocant és reafirmar també la nostra identitat i un nexa mil·lenari amb els nostres predecessors. Així doncs, els tocs de les campanes no són ja només un mitjà de comunicació, un servei públic, o un mer costum ancestral, sinó que constitueixen una veritable manifestació de la forma de vida dels nostres avantpassats, una tradició que, per la seva singularitat, s'ha mantingut fins a la data d'avui, amb més o menys vicissituds, i que mereix ésser preservada.

Perseguides, dèiem, perquè l'existència de valuoses i voluminoses campanes en pobles més o menys petits o abandonats i l'augment del preu dels metalls les situa a mercè de l'espoli, per part de lladres que les fan caure daltabaix de la torre per vendre-les a pes, com ja ha succeït malauradament en algunes ocasions, i perquè en algunes poblacions s'ha pretès emmudir les campanes en base a la normativa en matèria de protecció mediambiental contra la

²⁷ Són usuals les expressions "on hi ha campanes hi ha batalls" (a tot arreu hi ha de tot), "segons la campana, el so" (cadascú fa segons la seva condició) "no es pot estar tocant campanes i ser a la processó" (no es poden fer dos coses a la vegada), "no tocar ni quarts ni hores" (estar boig), "gent boja, campana de fusta" (no s'ha de fer cas del que diuen els necis), "fer-la de l'alçada d'un campanar" (fer una cosa, generalment dolenta, molt grossa), "llençar les campanes al vol" (estar alegre).

²⁸ En poesia, les obres més conegudes són possiblement "El campanar de Lleida" de l'escriptor i polític lleidatà Magí Morera i Galícia, "La campana de sant Honorat", de Josep Mª de Sagarra, i dedicada a la campana de Barcelona que Felip V fou manada destruir el 16/03/1718 en represàlia a l'oposició de la ciutat, i "Los dos campanars", de Mn. Jacint Verdaguer, conversa figurada entre els campanars de Sant Martí del Canigó i el de Sant Miquel de Cuixà (epíleg afegit a la 2ª edició de l'extens poemari "El Canigó").

²⁹ A tall d'exemple podem esmentar la trobada de campaners de Catalunya a Os de Balaguer, a partir del 1998, i gènesis de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, el Festival de repic de campanes a les Garrigues, la trobada de campaners a Vilac, la trobada de campaners del bisbat de Sant Feliu de Llobregat i la trobada de campaners de Gavà. A nivell pedagògic hi ha també diverses iniciatives escolars de descoberta i transmissió a les generacions futures (*Cervera, Castellbisbal, La Fatarella, Reus, Esparreguera...*). Finalment, no podem oblidar tampoc la recuperació, en diverses poblacions, dels tocs manuals en dies destacats ni l'existència, a Os de Balaguer, del Museu de la Campana.

contaminació acústica.³⁰ Resulta evident però que les campanes no són pas soroll, sinó una manifestació cultural de primera magnitud, tal com recentment ha acordat la Generalitat de Catalunya, bo i reconeixent els tocs de campanes com a Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional, la màxima distinció contemplada en la normativa de protecció cultural.³¹

Que per molts anys doncs, a Catalunya i arreu, puguem seguir gaudint dels tocs de campanes, això serà indicació de que haurem sabut conservar els campanars i llurs campanes així com animar a nous campaners!

Bibliografia

- Amades, J. (2004. Facsímil) "*Les Campanes*"; introducció de Orriols, X. Biblioteca de tradicions populars, 26. Ed. El Mèdol.
- Chamorro, M. A. i Llorens, F. *Els campanars gòtics a les comarques gironines*. Diputació de Girona.
- Claramunt, J. (1996) *Campanars i campanes de l'Alt i el Baix Penedès*, Penedès Edicions, Vilafranca del Penedès.
- Dalmau, D. (*inèdit*) El patrimoni arquitectònic català. Campanars parroquials de torre de Catalunya, amb informació de les esglésies corresponents.
- Dalmau, D.; Orriols, X. (2001) *Per l'escala secreta. Campanars i campanes a les Valls d'Àneu*. Consell Cultural de les Valls d'Àneu: Esterri d'Àneu.
- Dalmau, D.; Orriols, X.; Roig, F. (2014) *Entre el seny i la rauxa. Campanars i campanes al Pallars Sobirà*. Fonoll: Juneda.
- Martí i Bonet, Josep Maria, i altres. (1985). *Dalt del campanar*. Fundació La Caixa, Barcelona.
- Martínez, J. "*Les campanes i els campaners*" Xerrada a Montblanc 21 de maig de 2016.
- Panella, M. Carme (2005) *Campanes, campanars i campaners*. dins de revista *Prodiemu*, paisatges sonors [ISSN 1988-2173].
- Rojo, J.M. (1997) *Campanes, campanars i campaners: patrimoni de Catalunya*. Ponències del II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana. Departament de Cultura, Barcelona.
- VV.AA (1995-2017) *El Batall*. Revista de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya.
- VV.AA (1996) *Actes del I Congrés de campaners d'Europa*. Fundació Bancaja: Segorbe.
- VV.AA. *Mostra etnogràfica del toc de campanes*. Església del Sagrat Cor del Poblenou. Barcelona 15 de juny de 2016.
- Xarrié, J. (2008) *El rellotge català*. Editorial Efadós. El Papiol (Baix Llobregat).
- www.campaners.com (*Web del Gremi de campaners de València*) Darrera consulta 30/10/2017.
- www.campanes.cat (*Web de la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya*). Darrera consulta 30/10/2017.

Crèdits de les fotografies: Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, Campaners de Tarragona, Campaners de Cervera, Josep Mª Currià Curcó.

Adaptació de l'article CATALAN BELL HERITAGE, publicat en anglès a la revista tècnica ACTA CAMPANOLOGICA, Vol. 8, Nr. 6, que edita la Nordisk Selskab for Campanologi og Klokkespil (NSCK). (Pàg. 6 a 18).

³⁰ Si bé l'article 17.6 del Decret de la Generalitat 94/2010, de 20 juliol, de desplegament de la Llei catalana 16/2009, de 22 de juliol dels centres de culte estableix expressament que "*queden excloses de les condicions de protecció acústica les campanes ubicades en els centres de culte, atesos els usos que els han estat atribuïts tradicionalment*".

³¹ ACORD GOV/150/2017, de 24 d'octubre, pel qual es declaren els tocs de campana com a Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional, publicat al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya Núm. 7482 de 26.10.2017.